

Jag har läst

Av GUNNAR EKELOF

Billy Budd

Av HERMAN MELVILLE

Ännu i slutet på förra seklet och början på detta ansågs väl allmänt en Marryat som den siste klassiska skildraren av sjölivet sådant det tedde sig under segelskeppens epok. Han var ju inte enbart en pojkboksförfattare utan kunde ibland, som t. ex. i början av »Peter Simple» höja sig till en viss realism. Andra höll kanske på romantiska outsiders som Trelawny, kaparkaptenen, Shelleys och Byrons vän. Men i allmänhet sökte man sig nog ännu längre tillbaka, till de stora sjöfararnas berättelser eller buckanjärhistorierna — nämligen om man fordrade någonting veritablare än de Marryatska schablonerna.

Men i litteraturen som i allting annat märker man storheten först med tiden och avståndet. Vi har nu hunnit så långt in i ångbåtsåldern att vi kan kora den sista segelålderns obestridda mästare i litteraturen, av vilka den ene förresten hann framträda redan före Marryats död: ny-engländaren Herman Melville (1819—91). Den andre är den som engelsman naturaliserade polacken Joseph Conrad (1857—1924). Ingendera har haft någon kort eller lätt väg

till världsberömmelse. Conrad kunde i alla fall räkna sig till godo en stadigt stigande uppskattning inom trängre kretsar tills han omkring sekelskiftet mer och mer började slå igenom hos den större publiken. Melville, som år 1866 drog sig tillbaka från författarskapet till en blygsam post som tullinspektör i New York, glömdes småningom nästan alldeles. Det var på sin höjd bara sensationen kring hans allra första skildringar från Söderhavet, fullkomligt realistiska och moderna i tonen, som dröjde kvar, och han blev i publikminnet »den där som levde bland kanibaler». Det var inte det flärdfria litterära mästerskapet och det målade, rent amerikanska språket som skapade en viss framgång åt böcker som »Typee» och »Omoo» utan sensationen kring den, därför att man redan ansåg Söderhavet pacificerat om inte civiliserat, och Melville blev inte beryktad som rapportör utan snarare som skepparhistoriker. Han var i konstnärligt hänseende före sin tid — vad det nu är att vara före sin tid. Hade inte den amerikanska litteraturen under de tre sista decennierna tagit en ny vändning skulle kanske

inte hans mästerverk av 1851, »Moby Dick», historien om den vita valen (sv. övers. för några år sen), blivit placerat i sin nuvarande rangklass om det ens återupptäckts. Fast jag tror ändå det. Det är inte bara det syntetiska, av impressionism och expressionism sammanvädda stämningsmåleriet som bär upp en sådan bok utan framför allt upplevelsen, verklighetskraften och det är alltid den som i längden gör sig gällande.

Den bok jag nu för första gången läst är Melvilles sista, skriven mellan 1888 och 1891, sedan han ingått i pensionsåldern. Under sina tjugo år som tulltjänsteman hade han varit tyst. Trots sitt lilla format (125 s.) räknas den som hans andra mästerverk efter »Moby Dick» och rent av som hans testamente, men det är betecknande att manuskriptet grävdes upp ur glömskan först 1924 — Conrads dödsår! — och att det då utgavs endast i en begränsad upplaga. En bidragande orsak lär dock ha varit den bristfälliga blyertstexten och svårigheten att följa författarens intentioner genom en djungel av överkorsningar och varianter.

Det är — som f. ö. några av Melvilles tidigare böcker — en historisk roman från slutet av 1700-talet, närmare bestämt 1797, under den engelska flottans mest kritiska tid i kriget mot det då ännu revolutionära Frankrike, strax efter de stora myterierna och före de stora segrarna. Scenen är Medelhavet och 74-kanonersfregatten Indomitable — en motsvarighet till våra dagars tunga kryssare. Huvudpersonerna är tre: fregattkaptenen, överprofossen och Billy Budd efter vilken boken har sitt namn, han är typen för den »snygge» eller som vi skulle säga »glade» sjömannen (»the Handsome Sailor»). Handlingen är enkel — utifrån sett — men dunkel och symbolisk om man ser den som ett spel mellan karaktärer. Eftersom det rör sig om en i Sverige knappast känd roman och läsaren måste

veta något om vad som sedan skall diskuteras kunde ett referat vara försvärigt, men jag förbereder läsaren på att det som alltid kommer att låta skelettartat och futtigt. Billy Budd är ett hittebarn, av lindorna att döma någon nobel dams utsatte. Han uppfostas av barmhärtighet hos upphittaren, blir sjöman och pressas (tvångsrekryteras) enligt tidens sed till Indomitable där han dock med sitt ljusa lynne och vänsälla, naturliga väsen finner sig tillrätta utan knot och även tillbakavisar myteristiska framstötter från andra pressade. Skeppsprofossen är också av okänd härkomst och ingen vet något om hans förflutna — Melville antyder dunkelt att han kanske är en galg fågel, kanske också en till England flyktad fransk adelsman som delvis vuxit upp där och förlorat det mesta av sin accent. I sitt slutna, missänskamma väsen verkar han att bära på något trauma, minnet av någon oförrätt som gör honom »ond», i varje fall kan han inte fördrå Billy Budds öppna, fria sätt, hela den aura av hälsa och framtid som står omkring honom. Det bör understrykas att dessa två är omedvetna, den ene om sin lycka och godhet, den andre om att hans själsliv fått ett grundskott, ett drag av fördärv. Den verkligt medvetne är däremot kaptenen, han är inte bara pliktmedveten utan också kulturellt och moraliskt medveten — och eftersom det händer honom att läsa Montaigne och i officersmässarnas samtal plötsligt skjuta in ett klassikercitat anses han i flottan som en smula stofil men han är samtidigt en utomordentlig befälhavare med allt vad detta innebär av sjömanskap, disciplinär förmåga och plikt känsla och han är en bland dem som amiral Nelson väljer just då det gäller individuella uppdrag. Emellertid: profossen som nog märkt en eller annan, f. ö. obetydlig rörelse bland besättningen, går med en anklagelse — just mot Billy Budd! — till kaptenen,

kaptenen som förhåller sig skeptisk tar ner både i kajutan och ber profossen upprepa vad han sagt. Billy Budd som i upprörda ögonblick har egenheten att gripas av stamning slår i sin stumhets förtvivlan spontant till honom, slaget råkar händelsevis tinningen och profossen segnar ner död. Alltså ett disciplinärt högmålsbrott, framprovocerat av en falsk angivare, begånget i krigstid under för flottans moral kritiska omständigheter av en oskyldig. Den samman kallade ständrätten vet varken ut eller in men domen kan bara bli en: hängning vid rånocken. Den moraliskt djupt skakade fregattkaptenen åtar sig att meddela delinkventen detta, vilket sker under ett en och en halv (!) timmes enskilt samtal om vilket man ingenting får veta, men här kommer ett »litterärt» motiv in som man får hoppas att Melville själv skulle ha tagit bort: en halv antydning om att Billy Budd visat sig vara kaptenens oäkta son. Hängningen i gryningen blir (i motsats till profossens mera undanskymda begravning) ett slags apoteos och Billy Budds sista ord är »God bless Captain Vere.»

Sammanfattar man detta i ännu mer abstrakta ordalag finner man (som så ofta även hos Conrad) en nästan teologisk tankegång: Det goda överlever det onda men endast för att själv dö ett slags neslig hjältedöd på ett slags kors, medan samhället (i kaptenens gestalt) maktlöst tvingas åskåda detta, slitet mellan å ena sidan rättskravet, å andra sidan lagens över-en-kam-skarande bokstav, medkänslan mot plikt känslan, makten att begära mot tvånget att försaka. Samhället kan alltså ingenting göra åt kampen mellan ont och gott, lagen kan inte döma och medkänslan kan på sin höjd lindra: våra normer är inte anpassade efter det sublima, efter heroismen. Och menar Melville verkligen detta med sitt »testamente» så räddar det kanske eller är åtminstone en konsekvent slutsats av hans (och Conrads) nästan uteslutande intresse för »kamratskap mellan män»

med allt vad det för med sig av psykologiska konsekvenser, fast nog måste man säga att han stirrat sig blind på sårfalet och nog har han läst i livets bok en smula som fan i bibeln. För sådant händer inte, händer nästan aldrig. Och nog är det farligt att propa heroism i vare sig ung eller gammal! Det är på det viset som mänskligheten vrids på sned, nämligen när dylika resonerang råkar träffa på ett offerlamm eller — en maktmänniska.

Och det är här som huvudkritiken måste sätta in: mot den puritanska uppfattningen av livet. Det är den som befolkas den anglosaxiska litteraturen med så många he-män eller, i bästa fall, med så mycken scoutmentalitet. Det mångbesjunga s. k. gosselynnat i all ära men det är farligt därför att det är ensidigt. Livet är aldrig helgjutet, därför att det består både av landbacke och hav, av kvinna och man — men behöver det därför vara halvdant? Hos såväl Melville som Conrad lyser kvinnan i stort sett med sin frånvaro — där finns på sin höjd några infödings flickor — och vad landbacken beträffar är den hos Conrad närmast ond och försumpande medan man måste ge Melville det erkännandet att han verkligen förmått skapa också en idyll (i Typee).

Men tydligen har han på sin ålders dagar mera känt ett behov av att meddela sina erfarenheter av livets straffdom och otillräcklighet än av den blidare tillfredsställelse som ligger i att »cultiver sin jardin», att odla sin kål och låta detta vara detta.

Behöver det sägas att jag i det föregående kanske dröjt alltför länge vid moraliska tvisterön och vid ett torrt referat och att »Billy Budd» ändå är en verkligt stor liten bok, främst på grund av författarens nästan magiska förmåga att skapa en atmosfär av hav, sjömanskollektiv och befälsisolering, vind i tackel och tåg och kroppslig, inte bara själslig, gungning. Till slut även av stark historisk stämning.

Arabeskmusen

Av A. E. COPPARD

PÅ huvudgatan, bland väldiga institutioner för schackrande och dyrkande, låg ett högt, smalt hus inklämt mellan ett kafferosteri och en skoaffär. Det hade fyra våningar med skumma ekande trappor, och högst upp i ett rum som var fyllt av lukten från torkade äpplen och möss hade en medelålders man suttit och läst ryska romaner tills han trodde han var galen. Sent var det, natten därute var svart och frostig, trottoarerna därnere låg tomma och knappt synliga, när han slog igen boken och blev sittande orörlig fram-

för brasan, som glödde utan flammor. Han stirrade på en tavla på väggen tills han ville gråta; det var ett färgtryck av Utamaro föreställande ett barn som smeker sin mors bröst; hon sitter framför en spegel med svart ram. Den var mycket kysk och dekorativ trots sin egendomliga anatomi. Mannen stirrade med tom blick men vaket sinne tills su-set från gasen gjorde honom utom sig. Han reste sig, släckte ljuset, satte sig åter i mörkret och försökte i hemtrevnaden framför hårdens samla tankarna. Och han skulle just börja ett samtal